

Claus Offe

Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΠΑΝΑΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ WELFARE STATE, στην πλειοψηφία των χωρών της δυτικής Ευρώπης σχεδιάζεται ένα μέλλον ανοικτό σε κάθε έκβαση, αβέβαιο σε σχέση με κληρονομημένες αρχές. Αβεβαιότητα που είναι παραγωγική, στο μέτρο που οδηγεί σε μια συζήτηση η οποία έχει αγκαλιάσει την Ευρώπη: παντού για τα θέματα αυτά* οργανώνονται σεμινάρια στα οποία μετέχει μια μειοψηφία από την ηγεσία των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων, άλλων πολιτικών δυνάμεων και ακαδημαϊκών. Η αβεβαιότητα αφορά πριν απ' όλα τις κανονιστικές αρχές και τις ιδέες στις οποίες στηρίζεται η αντίληψη που έχουμε διαμορφώσει για την κοινωνική δικαιοσύνη, από τη στιγμή που το σημερινό σύστημα της διανομής των κοινωνικών ευεργετημάτων και της οργάνωσης της κοινωνικής ασφάλειας τίθεται υπό συζήτηση, τόσο ώστε να μπορούμε να βεβαιώσουμε ότι το welfare state δεν θεμελιώθηκε πάνω σε μια ενιαία αρχή περί δικαιοσύνης, που έχει θεμελιωθεί και τεκμηριωθεί με σωστό τρόπο, αλλά σ' ένα ασαφές μίγμα διαφόρων αρχών.

1. Το παράξενο μίγμα των αρχών στο οποίο στηρίζεται το welfare state. Η πρώτη αρχή είναι η αρχή του πατερναλισμού, με το κράτος που αναλαμβάνει να παίζει το ρόλο εκείνου που εκβιάζει τους πολίτες να κάνουν αυτό που υποτίθεται ότι είναι το καλό τους (για παράδειγμα, μέσω υποχρεωτικών ασφαλιστικών σχημάτων), σαν να είναι ανίκανοι οι πολίτες και να μη μπορούν να γνωρίζουν ποιο είναι το καλό τους, μέσω μιας αυτόνομης απόφασης. Η δεύτερη αρχή είναι η αρχή της ανάγκης: εκείνος που έχει μεγαλύτερη ανάγκη

* Ομιλία του C. Offe στη Ρώμη, κατά τη διάρκεια των εργασιών διεθνούς σεμιναρίου με θέμα: «Προοπτικές του welfare state, δικαιώματα

εκ της πολιτογράφησης και ελάχιστο εγγυημένο έσοδο».

θα έπρεπε να είναι ο πρώτος που θα προέβλεπε γι' αυτήν. Και υπάρχει επίσης μια τρίτη αρχή, σύμφωνα με την οποία οι μεγαλύτερες και ακραίες διαφορές του εισοδήματος και του πλούτου θα έπρεπε κατά κάποιο τρόπο να εξισορροπηθούν έτσι ώστε ο φτωχός να γίνει λιγότερο φτωχός κι ο πλούσιος λιγότερο πλούσιος. Αλλά υπάρχει και η αρχή της διατήρησης των *standard* της ζωής και επομένως των σχετικών διαφορών που αναφέρονται στο *status* των ομάδων εκείνων που εισπράττουν εισόδημα όσο και στο *status* των εργοδοτών.

Όλοι είχαν την ιδέα ότι το *welfare state* είχε δημιουργήσει μια νέα μορφή πολίτη, στην οποία παραπέμπονταν τα δικαιώματα και οι τίτλοι που άνοιγαν το δρόμο για τα κοινωνικά ευεργετήματα. Εκ των πραγμάτων, μόνο κάποια δικαιώματα —όπως η κοινωνική περίθαλψη— βασίστηκαν στην αρχή της ιδιότητας του ατόμου ως πολίτη, ενώ το σύνολο των δικαιωμάτων που απολαμβάνουμε (για παράδειγμα, η αποζημίωση λόγω ανεργίας και οι συντάξεις λόγω γήρατος, στο μεγαλύτερο μέρος των περιπτώσεων) στηρίζονται στην αρχή του *status* της απασχόλησης που παρέχει την ταυτότητα χάρη στην οποία ο πολίτης του *welfare state* προσεγγίζει την κοινωνική του ασφάλεια και την καρπούται, καθώς και στην αρχή της οικογένειας, στο μέτρο που υποτίθεται ότι τα έξοδα μοιράζονται σε μια οικογένεια.

Οι αρχές αυτές, βασισμένες σε ποικίλες απόψεις, συνιστούν ένα περίπλοκο μίγμα που τώρα έχει εκτεθεί σε ενστάσεις, φθορές και αβεβαιότητες, και είναι επείγουσα ανάγκη να μεταρρυθμιστεί στη βάση μιας νέας θεμελίωσης — φιλοσοφικής και πολιτικής, καθώς επίσης, ίσως, από την άποψη της ηγεμονίας— των αρχών της κοινωνικής δικαιοσύνης τις οποίες θα θέλαμε να απολαμβάνουμε στο *welfare state* του μέλλοντος. Μια τέτοιου είδους μεταρρύθμιση δεν μπορεί παρά να ξανασχεδιάσει ένα *welfare state*, ή μια δίκαιη κοινωνία, που να δίνει απαντήσεις στις βαθύτατες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές που έλαβαν χώρα στα μισά της δεκαετίας του 1970 και σ' εκείνη του 1980, και που είναι από πολλές πλευρές, λιγότερο συνεκτική και για άλλους λιγότερο ασυνάρτητη και με λιγότερες ελλείψεις από τη σημερινή.

2. *Μια κοινωνία της αβεβαιότητας.* Ας δούμε κάποιες από τις αλλαγές αυτές. Την κοινωνία διατρέχουν αμφιβολίες: διαδίδεται μια κατάσταση αβεβαιότητας γύρω από την κοινωνική ασφάλεια: δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν η ασφάλεια την οποία απολαμβάνει σήμερα η πλειοψηφία του εργαζόμενου πληθυσμού θα διαρκέσει στο μέλλον, ακόμα κι όταν θα συνταξιοδοτηθεί. Πολλές άλλες αβεβαιότητες σχετίζονται με τις οικονομικές αλλαγές, με την κατάσταση της απασχόλησης, με το ύψος της οικονομικής αύξησης και με τα προβλήματα της αλληλεξάρτησης των οικονομιών μας.

Μια άλλη πηγή αβεβαιότητας αποτελεί η δημογραφική αλλαγή, δηλαδή η μεταβαλλόμενη σχέση μεταξύ ενεργών και ανενεργών δυνάμεων εργασίας.

Τελικά ένας τρίτος λόγος αβεβαιότητας θα πρέπει να αναζητηθεί στις αλλαγές που γίνονται στα συστήματα κοινωνικής και πολιτικής υποστήριξης από τις επεμβάσεις του welfare state: σε ποιο μέτρο υφίσταται μια αληθινή κουλτούρα της αλληλεγγύης, του δίδω και του μοιράζομαι, μια κουλτούρα τελικά που προκύπτει από την ιδιότητα του ατόμου ως πολίτη; Και σε ποιο μέτρο οφείλουμε να αντισταθούμε και να προκαταλάβουμε τάσεις ατομικοποίησης και κατατεμαχισμού των κοινωνικών δομών, που όχι μόνο περιορίζουν τον ορίζοντα της αλληλεγγύης, αλλά εξασθενίζουν τα ηθικά συναισθήματα και τη συναίνεση προς το welfare state του οποίου υπήρξε σημαντικό πολιτιστικό θεμέλιο; Όταν μιλάμε για την κλονιζόμενη αποτελεσματικότητα των μέτρων του welfare state, θα πρέπει να θυμόμαστε ότι αυτά τα ίδια μέτρα χρησιμοποιούν πηγές, υλικές πηγές: τώρα το μεγαλύτερο μέρος των νομισματικών πηγών τοποθετείται σε κανάλια που δεν δίνουν προτεραιότητα σ' εκείνον που, απειλούμενος από την ανασφάλεια και επομένως από τη φτώχεια, έχει πράγματι την ανάγκη των μέσων· διανέμονται σ' όποιον δεν τα έχει πραγματικά ανάγκη. Έχουμε έτσι μια παλινδρόμηση στην κατανομή εξόδων και μεταβιβάσεων, έτσι ώστε συχνά η μεσαία τάξη να είναι η κυρίως ευεργετούμενη από τα μέτρα του welfare state. Αυτό μας παραπέμπει στην αρχή της διατήρησης του status που συχνά κυριαρχεί των κατατάξεων και των εξισωτικών αρχών. Ένας ξένος παρατηρητής θα μπορούσε να αναρωτηθεί γιατί η κοινωνία τοποθετεί και κατανέμει τις πηγές με τρόπο τόσο ανορθολογικό και αναποτελεσματικό.

Υπάρχει μετά μια σειρά προβλημάτων που συνδέονται με την ιδιαίτερη φύση της οικονομικής κρίσης στα μέσα της δεκαετίας του 1970 και στη δεκαετία του 1980: μια κρίση στην οποία υπάρχει οικονομική αύξηση — διαφορετικά απ' ό,τι συνέβαινε με την υποχώρηση στις δεκαετίες 1920-30 — αλλά δεν πετυχαίνει να απορροφήσει την επιπλέον προσφορά εργασίας που διατίθεται στην οικονομία. Είμαστε πλούσιες κοινωνίες που γίνονται πλουσιότερες, αλλά στα πλαίσια μιας διαδικασίας ανάπτυξης που δεν συνοδεύεται από μια διαδικασία πλήρους απασχόλησης. Τόσο που, μετά από σχέδια, οδηγίες, κανόνες, η σχεδόν «ευολησιαστική» ιδέα ότι ο καπιταλισμός «αξίζει» την πλήρη απασχόληση οπισθοχώρησε κι έπεσε σε ανυποληψία — και εύλογα — ανάμεσα στους αριστερούς. Φυσικά σε μια οικονομική κατάσταση σαν κι αυτήν εμφωλεύει μια πολιτική κρίση της οποίας τα χαρακτηριστικά απεκαλύφθησαν ανεπαρκώς.

Μια τέταρτη σειρά προβλημάτων οφείλεται στο γεγονός ότι όλο και περισσότερο συζητάται η ιδέα — που μέχρι τώρα γινόταν ευρύτατα αποδεκτή —

ότι η κανονική απασχόληση είναι ο μοναδικός τρόπος ή οπωσδήποτε ο κύριος και ο μόνος ορθός, για να γίνουν πράγματα και να αναπτυχθούν δραστηριότητες ωφέλιμες. Η δραστηριότητα του κόσμου μας θυμίζει πλέον ότι σε πολλά πεδία η κανονική απασχόληση δεν είναι ο κατάλληλος τρόπος για να γίνονται πράγματα και ότι πολλές χρήσιμες δραστηριότητες δεν θ' αναπτύσσονταν στο πλαίσιο και σύμφωνα με τους θεσμικούς κανόνες της κοινωνικής απασχόλησης. Η ιδέα της «προσφιλούς» εργασίας, της «άτυπης» εργασίας, θεωρείται σημαντικό στοιχείο για τον επανασχεδιασμό ενός μελλοντικού welfare state, και, γενικότερα, μια κατεύθυνση κοινωνικής προόδου· αυτή η πεποίθηση ευδοκιμεί κυρίως μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων των Πράσινων, αλλά και μεταξύ ορισμένων συντηρητικών, ενώ η αριστερά εμφανίζεται μάλλον αδιάφορη επειδή η παράδοσή της —με εξαίρεση τις εμπειρίες από την εργασία στις co-operative— είναι αρκετά ξένη προς το σώμα αυτό των ιδεών, και η εξίσωση μεταξύ εργασίας και κοινωνικής απασχόλησης επικρατεί όπως σε καμιά άλλη παράταξη.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε στην τάση της κοινωνίας να διαιρείται ανάμεσα σ' ένα πυρήνα που νέμεται μια σχετικά σταθερή απασχόληση, σίγουρη, προστατευόμενη και καλοπληρωμένη και στους αποκαλούμενους «περιθωριακούς απασχολούμενους», που ανήκουν στη δεύτερη αγορά εργασίας, που βρίσκονται πίσω —και— έξω από την εργασία, κ.λπ.

Ας περάσουμε τώρα στο φαινόμενο των δραστικών αλλαγών που έλαβαν χώρα τα τελευταία είκοσι χρόνια και αφορούν τον ορισμό του «θεσμού» της οικογένειας, με τη μεσολαβητική λειτουργία της μεταξύ των γενεών. Πολλοί έχασαν όχι μόνο τους δεσμούς με την απασχόληση και την αγορά της εργασίας, αλλά επίσης και με εκείνο το είδος του οικονομικού network που είναι η οικογένεια. Κι αυτό απαιτεί μέτρα κοινωνικής πολιτικής ικανά να δώσουν λύση στις ανάγκες και στην ανασφάλεια που προέρχονται από την αδυναμία των οικογενειακών και των γονικών δεσμών.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα —κεντρικό στη συζήτηση μεταξύ των Γερμανών— συνίσταται στο ότι οι καπιταλιστικές κοινωνίες, για να είναι συγχρόνως ανεπτυγμένα welfare state, εξαρτώνται από την αύξηση του κοινωνικού προϊόντος, μια λειτουργία καθαρά οικονομική, κι όχι κοινωνική. Μ' άλλα λόγια, για να διατηρηθεί ένας ανεκτός βαθμός κοινωνικής ειρήνης και δικαιοσύνης, πρέπει να είμαστε σε θέση να διανέμουμε μέρος του ετήσιου προϊόντος, δίχως να υπονομευθεί η ζωτικότητα της οικονομίας· αλλά για να γίνει αυτό πρέπει να διατίθεται ένα κοινωνικό προϊόν που αυξάνεται και με το οποίο θα χρηματοδοτείται το welfare state. Για να επιτευχθεί αύξηση του «διαιρούμενου» (κοινωνικού προϊόντος) πρέπει να επιτυγχάνεται οικονομική αύξηση. Αλλά η οικονομική αύξηση έχει σαν αποτέλεσμα έναν ορισμένο αριθμό

γνωστών συνεπειών, όπως παρουσιάζονται από τις τυπικές τεκμηριώσεις των Πράσινων εναντίον μιας οικονομίας που έχει καταστροφικό αποτέλεσμα για το περιβάλλον και τις φυσικές συνθήκες της ζωής. Γι' αυτό θα έπρεπε να είμαστε σε θέση να μαντεύσουμε, αν είναι δυνατό, να επινοήσουμε μια μέθοδο αναδιανομής που θα εξαρτάται λιγότερο από την οικονομική αύξηση.

Τελικά, πρέπει να εξετασθεί το πρόβλημα της άρθρωσης των κυβερνητικών επιπέδων, που υπάρχουν σ' όλες τις χώρες, όπου το κράτος σε τοπικό επίπεδο επλήρη σοβαρότητα από τις συνέπειες της μαζικής ανεργίας μακράς διάρκειας, πολύ περισσότερο από τις συνέπειες που προκάλεσαν ο τεμαχισμός και η περιθωριοποίηση των κύριων στοιχείων του welfare, με την παράδοση συνέπεια να απορροφηθούν από τη ζήτηση κοινωνικής περίθαλψης οι τοπικοί προϋπολογισμοί, έτσι ώστε το welfare να περισταλεί σε «welfare αλα Αμερική».

3. *Μια επαναθεμελίωση της κοινωνικής δικαιοσύνης.* Είναι όλα προβλήματα γνωστά και σ' ευρύτατη κλίμακα εξερευνημένα από αναλύσεις που φώτισαν την απαίτηση για ένα νέο ορισμό της προόδου, της δικαιοσύνης, της επιθυμητής κοινωνικής αλλαγής. Μέχρι τώρα πραγματοποιήθηκε μόνο ένα πολύ μικρό μέρος αυτής της αλλαγής, αλλά η συνειδητοποίηση ότι επιθυμούμε ένα επανακαθορισμό των δικών μας standard για την πρόοδο και τη δικαιοσύνη εμφανίζεται σ' όλα τα μέτωπα του πολιτικού σύμπαντος. Το πρόσφατο συνέδριο του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος απεφάσισε να προτείνει —μετά από μια βασιανιστική συζήτηση— ένα ελάχιστο όριο εγγυημένου εσόδου, για τις ανάγκες της κοινωνικής ασφάλειας, που θα επιτευχθεί μ' ένα πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο μέσω της φορολογίας από τον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό· ενώ η Χριστιανοδημοκρατία παρουσίασε μια πρόταση για να αναγνωρισθούν οι περίοδοι της οικογενειακής εργασίας ως χρήσιμοι και συντάξιμοι στην ίδια αναλογία με τις περιόδους της «εξωτερικής» εργασίας. Πράγμα που είναι σημαντικό όχι τόσο ως μέτρο διανομής, αλλά σαν νέα κατεύθυνση των αρχών της δικαιοσύνης, που ορίζει ότι και έξω από τη μεσολάβηση της κανονικής απασχόλησης υπάρχουν χρήσιμες εργασίες —από την οικογενειακή εργασία ως τη στρατιωτική υπηρεσία— που θα πρέπει να υπολογίζονται για την κατασκευή της κοινωνικής ασφάλειας του ατόμου. Πρόκειται για σκόρπια, μικρά βήματα, που για την ώρα δεν τροποποιούν το γενικό πλαίσιο στο οποίο όλες οι χώρες φαίνονται να προχωρούν με μεγάλα βήματα ακολουθώντας τη λαθεμένη, διεύθυνση της τροποποίησης του welfare state, αρχίζοντας από το πεδίο της υγείας. Οπωσδήποτε αυτό το σύνολο των δυσχερειών και των αβεβαιοτήτων προκάλεσε νέα σχέδια, ιδέες, απαιτήσεις, μεταξύ των οποίων θα πρέπει να σημειώσουμε εκείνες που δεν έχουν την

αξίωση να παγιώσουν ένα περίπλοκο σχέδιο για τη μελλοντική κοινωνία, αλλά που παρουσιάζονται μάλλον σα μια ενδιαφέρουσα και ζωντανή συζήτηση για τις αρχές που θα πρέπει να διαμορφώσουν την αλλαγή. Παραθέτω τρεις από αυτές: τη μεταρρύθμιση του χρόνου εργασίας· τη βασική εισφορά· το status της οικονομίας και των άτυπων εργασιών.

4. *Η μεταρρύθμιση του ελεύθερου χρόνου.* Ας δούμε την πρόταση για μεταρρύθμιση του ελεύθερου χρόνου. Το συνδικάτο στη Γερμανία υπήρξε ο πρωτοπόρος, ήδη από το 1982, με το να ζητά τον περιορισμό του ωραρίου εργασίας: ένα γενικό και εξισωτικό μέτρο μετασχηματισμού της απασχόλησης. Παρά τη μερική επιτυχία αυτού του στόχου, διακρίνουμε κάποια αμηχανία σ' ό,τι αφορά την αποδοχή και τη γονιμότητα αυτού του στόχου της εργάσιμης εβδομάδας των 35 ωρών, κυρίως αν λάβουμε υπόψη ότι η γρήγορη πραγματοποίησή του θα απαιτούσε την ύπαρξη μιας αλληλεγγύης μεταξύ απασχολούμενων και μη, που είναι δύσκολο να προεξοφληθεί.

Πάντως οι εργοδότες δεν ενδιαφέρονται για τον περιορισμό του ωραρίου εργασίας, καθώς μάλιστα τα συνδικάτα δεν πληρώνουν την τιμή μιας μεγαλύτερης ευκαμψίας: στην περίπτωση αυτή θα εργαζόμασταν 35 ώρες την εβδομάδα κατά μέσο όρο, αλλά οι εργοδότες θα απεφάσιζαν από εβδομάδα σε εβδομάδα πόσες ώρες πρέπει να εργαζόμαστε, καθώς κάθε ξεχωριστή εργάσιμη εβδομάδα διαφέρει, ανάλογα με την παραγωγική ροή και τη ζήτηση στην αγορά. Αυτή η αντίληψη του περιορισμού του εργάσιμου ωραρίου απωθήθηκε από τα συνδικάτα, που εκφράζουν αντιστάσεις αλλά και συμβιβασμούς επίσης, με μια πολύπλοκη και ασαφή διαδικασία. Επιπλέον κάποιες πολιτικές δυνάμεις — προπάντων στους κόλπους των Πράσινων και του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος επίσης— υποστηρίζουν ότι η ιδέα της ευκαμψίας δεν απορρίπτεται, αλλά μάλλον αλλοιώνεται, με την έννοια ότι προστατεύονται όχι τόσο τα συμφέροντα των εργοδοτών, αλλά η ευκαμψία που ενδιαφέρει τους εργαζόμενους να υπάρχει για να ικανοποιούν τις ανάγκες τους και τα ατομικά συμφέροντά τους έξω από την εργασία, όπως η οικογενειακή εργασία, η πολιτική δραστηριότητα, η μορφωτική, κ.λπ.: αν τα αφεντικά έχουν το δικαίωμα να έχουν εργαζόμενους που εργάζονται περισσότερες ώρες, οι εργαζόμενοι θα έπρεπε να έχουν το δικαίωμα να εργάζονται λιγότερες ώρες.

5. *Ο ορισμός της βασικής εισφοράς.* Φθάνουμε τώρα στην ιδέα μιας βασικής εισφοράς, που προτάθηκε ως απάντηση σε πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν μέχρι εδώ.

Ενώ είναι αδύνατο να καταστήσουμε εδώ ακριβές το σχέδιο μιας κοινωνίας που φρεάς της θα μπορούσε να είναι η βασική εισφορά, αντιθέτως είναι

σημαντικό να δώσουμε με ακρίβεια τον ορισμό της βασικής εισφοράς. Για μένα *βασική εισφορά* σημαίνει ότι κάθε πολίτης, που λίγο ως πολύ απασχολείται, λαμβάνει —ή οπωσδήποτε έχει δικαίωμα να λαμβάνει— ένα χρηματικό έσοδο, το οποίο εξάγεται μέσω της φορολογίας, και είναι αρκετό για να καλύψει τις βασικές ανάγκες του. Αυτός ο ορισμός είναι σημαντικός όχι μόνο για τα όσα επικυρώνει, αλλά προπάντων για τα όσα αποκλείει. Τελικά με τον ορισμό αυτό αποκλείονται τέσσερις προσανατολισμοί της κοινωνικής πολιτικής.

Πρώτον: η *βασική εισφορά* δεν μπορεί να απευθύνεται σε ειδικές ομάδες, όπως οι φτωχοί, οι νέοι, οι γέροι. Δεν πρέπει να μετέχει των παραδοσιακών συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, όπως οι συνταξιούχοι, αλλά οφείλει να καλύπτει όλους τους πολίτες: τελικά, σε σχέση με τις τρεις αρχές με βάση τις οποίες μπορούμε να υποδιαιρέσουμε τα δικαιώματα ανόδου στις κοινωνικές πολιτικές, η *βασική εισφορά* αναφέρεται στην ιδιότητα του ατόμου ως πολίτη μάλλον παρά στην αρχή της εργασίας ή της οικογένειας. Δεύτερον: η *βασική εισφορά* δεν βασίζεται σε «means tests». Ο τίτλος δικαιώματος για την εισφορά δεν καθορίζεται από τα μέσα τα οποία το πρόσωπο, ή τα μέλη της οικογένειάς του, απολαμβάνουν (μέσα που εξαρτώνται τόσο από την αγορά εργασίας όσο και από την αποταμίευση ή από την ιδιοκτησία). Τρίτον: η *βασική εισφορά* δεν χρηματοδοτείται από τις εισφορές που προέρχονται από τη σχέση εργασίας, αλλά μέσω της φορολογίας. Τέταρτο: η *βασική εισφορά* δεν μπορεί να είναι το ελάχιστο, με την έννοια ότι σε μια περίπτωση επιδείνωσης ή αρνητικής επιβάρυνσης του εισοδήματος μέσω της φορολογίας, θα πρέπει να μπορούμε να μιλάμε για ένα ελάχιστο επίπεδο που όμως επαρκεί. Η *βασική εισφορά* πρέπει να είναι επαρκής με την έννοια ότι δεν είναι ούτε χαμηλή ούτε υψηλή αλλά ικανοποιητική για να ζήσει κάποιος κανονικά στην κοινωνία.

Πρόκειται για μια διάκριση που δεν είναι μικρής σημασίας, επειδή υπογραμμίζει ότι η *βασική εισφορά* δεν πρέπει να «τιμωρεί» εκείνους που βρίσκονται εκτός εργασίας, αλλά πρέπει να ανεφοδιάζει τον κόσμο που ζει για μια ορισμένη περίοδο ή διαρκώς έξω από την κανονική απασχόληση.

6. *Η άτυπη οικονομία*. Στο θέμα αυτό καταγράφονται ζωηρές και βαθύτατες φιλονικίες, που συχνά προκαλούν υστερικές αντιδράσεις εναντίον της *βασικής εισφοράς*: πώς είναι δυνατό να σκεφτόμαστε πως ο κόσμος κατέχει το δικαίωμα να ζει δίχως να απασχολείται; Πριν στρέψουμε την προσοχή μας σε μερικές από τις απαντήσεις που μπορούν να δωθούν σ' αυτό το γεμάτο οργή ερώτημα, ας επιστρέψουμε στην τρίτη και τελευταία αρχή ανανέωσης που εμφανίστηκε στη συζήτηση για τη μεταρρύθμιση του welfare state και της κοινωνικής δικαιοσύνης: η *ανάγκη να προστατεύσουμε, να «θεσμοποιήσουμε», να αναπτύξουμε, να επιχορηγήσουμε όλες εκείνες τις δραστηριότητες που κινδυνεύουν*

να εξαφανισθούν από τον κόσμο των εργασιών και των μεταβιβάσεων που δεν ανήκουν στην αγορά, και που ορίζονται αποκλειστικά στα πλαίσια της καλούμενης κανονικής οικονομίας.

Ο σκοπός είναι να καταστούν «δυνατές» οι εξωτερικές σε σχέση με την αγορά και με το δίκτυο της απασχόλησης χρήσιμες δραστηριότητες, σαν αληθινή επιλογή των ατόμων. Το γεγονός ότι χρήσιμες δραστηριότητες μπορούν να οργανωθούν με τρόπους διαφορετικούς από εκείνους της αγοράς εργασίας αποτελεί ένα σχεδιασμό τον οποίο η αριστερά απώλεσε, πέραν των πρωτοβουλιών των σωματείων. Φυσικά, θυμόμαστε ότι ο Μαρξ, μιλώντας στο Πρόγραμμα της Γκότα για την κομμουνιστική κοινωνία, διεκήρυσσε ότι η εργασία θα γινόταν μια ανάγκη τόσο καθολική και στερημένη προβλημάτων, ώστε δεν θα υπήρχε λόγος να οργανωθεί με προκαθορισμένα και εξωτερικά προς αυτή την ίδια σχήματα. Αλλά όλοι καταλαβαίνουμε ότι σήμερα, οπουδήποτε, αισθανόμαστε έντονη την ανάγκη να κάνουμε χρήσιμα πράγματα και ότι από την αναγνώριση του γεγονότος αυτού προκύπτει η φήμη μας και η υπόληψή μας. Πρόκειται τώρα να συγκεκριμενοποιήσουμε τις οργανωτικές μορφές που μπορούν να επινοηθούν ώστε να ενεργούμε κατά τέτοιο τρόπο που η ανάγκη αυτή να γίνει δραστική και να παράγει πράγματα, δίχως να διπλασιάζει τις κυρίαρχες από την αγορά και την απασχόληση σχέσεις που σήμερα καθορίζουν «την εξουσία της εργασίας». Είναι ένα έδαφος που πρόκειται να εξερευνηθεί, όπου υπάρχουν ήδη κάποιες εμπειρίες και θα είναι ενδιαφέρουσα η συστηματική εξέτασή τους.

7. Μερικές συμπερασματικές παρατηρήσεις. Οι τρεις νέες σχέσεις που παρουσίασα —μεταρρύθμιση του χρόνου εργασίας, βασική εισφορά και άτυπη οικονομία— αποτελούν στοιχεία του ίδιου σχεδίου, στο οποίο καθένα απ' αυτά προϋποθέτει τα άλλα: για να υπάρξει χρόνος για άτυπες δραστηριότητες πρέπει να περιορισθεί ο χρόνος εργασίας. Εξάλλου, ο περιορισμός του εργάσιμου χρόνου είναι μια ελκυστική υπόθεση μόνον αν ο χρόνος ανάπαυσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί με ωφέλιμο και ικανοποιητικό τρόπο. Ένα σημαντικό παράδοξο στην ιστορία της πολιτικής αριστεράς, ειδικά της γερμανικής, είναι ότι αρχικά κινήθηκε με την ουτοπιστική ιδέα της κατάργησης της μισθωτής εργασίας σαν μακρόπνοο σκοπό της ταξικής πάλης των εργαζομένων στη συνέχεια, στο μεταπολεμικό, με μια στροφή εκατόν ογδόντα μοιρών, υιοθέτησε το σκοπό της πλήρους απασχόλησης, δηλαδή μισθωτή εργασία για όλους. Αλλά, κατά κάποιο τρόπο, θα αποτύχουμε στην προσπάθειά μας αν εμπλακούμε σ' αυτό το παράδοξο, σ' αυτό το χάσμα στη μαρξιστική παράδοση. Η κρίση και οι δυνατότητες ανάπτυξης των κοινωνιών μας μας οδηγούν στην παλιά αρχική ιδέα, μέσω μηχανισμών τοποθέτησης του εισοδήματος (εννοώ πάντοτε ένα

χξιοπρεπές εισόδημα, που επαρκεί για να ζει κάποιος ευπρεπώς), που διαφέρουν από εκείνους της κανονικής εργασιακής σχέσης, με τρόπο τέτοιο που να δημιουργούν ελεύθερη εργασία.

Όλες αυτές οι ιδέες θα προχωρήσουν αν επιτύχουμε να ξεπεράσουμε, στη θεωρία και στην πρακτική, ακαδημαϊκή και γενικότερα πολιτιστική, εκείνη τη βασική αντίληψη της νεοκλασικής θεωρίας — της «ιδεολογίας», μάλλον —, σύμφωνα με την οποία το μοναδικό κοινό στοιχείο σ' όλους τους τύπους εργασίας είναι το γεγονός πως η εργασία είναι δυσάρεστη. Εργασία ίσον δυσαρέσκεια: αν αυτή είναι η θεμελιώδης εξίσωση της τρέχουσας ιδεολογίας, ο κόσμος θα εργάζεται μόνο αν πληρώνεται: διαφορετικά δεν θα κάνει τίποτα: επομένως αν ο κόσμος πληρώνεται δίχως να εργάζεται, θα απωθήσει την εργασία.

Στο βάθος, υπάρχει η ιδέα ότι η εργασία είναι μια μη-χρησιμότητα. Είναι φανερό ότι οποιοδήποτε σχέδιο επανακαθορισμού της δικαιοσύνης και της προόδου οφείλει πριν απ' όλα να διακόψει μ' αυτό τον ιδεολογικό φαύλο κύκλο και να βεβαιώσει ότι υπάρχει για την ανθρώπινη ύπαρξη η ανάγκη της ενασχόλησης με χρήσιμες δραστηριότητες, αναγνωρισμένες κοινωνικά, που προσδίνουν αυτές οι ίδιες κύρος και αναγνώριση του status.

Απόδοση στην ελληνική: Κωνστ. Αντ. Κατσουρός

